

АПСТРАКТ

Урбанистичко планирање је традиционално обележено доминацијом рационалистичких и технократских приступа, унутар којих је питање политичке моћи третирано као периферно. Са продором критичких друштвених теорија у теорије планирања, у другој половини XX века, јача сагледавање планирања као политички условљеног процеса, у коме односи моћи играју централну улогу у обликовању простора и јавних политика, да би са савременом неолибералном парадигмом планска арена поново бивала „деполитизована“. Циљ рада је да се кроз критичку анализу литературе прикаже како се појам моћи трансформисао унутар три кључна теоријска оквира: рационалистичко-технократског, комуникативног (утемељеног на Хабермасовој (Habermas) концепцији јавне сфере) и кроз перспективу фукоовске концепције дискурса. Анализа обухвата концепте и ауторе који имају значајан утицај на теорије планирања, као што су Харви (Harvey), Лефевр (Lefebvre), Хили (Healey), Форестер (Forester) и Фливбјерг (Flyvbjerg), и настоји да идентификује парадигматске преломе и импликације које различита поимања моћи производе у разумевању и пракси планирања. Рад указује на потребу за аналитичким оквиром који премашује јаз између нормативне теорије и емпиријских конфигурација моћи у савременом урбанистичком планирању.

Кључне речи: политичка моћ, теорије планирања, урбанистичко планирање, рационализам, комуникативно планирање

ABSTRACT

Urban planning has traditionally been dominated by rationalist and technocratic paradigms, within which the question of political power has often been treated as peripheral. With the rise of critical social theories in the second half of the twentieth century, planning increasingly came to be understood as a politically embedded process, where relations of power play a central role in shaping space and public policy. However, under the contemporary neoliberal paradigm, the planning arena once again tends to be “depoliticized.” This paper critically examines how the concept of power has been articulated and transformed across three key theoretical frameworks: the rationalist–technocratic model, the communicative approach (grounded in Habermas’s conception of the public sphere), and the Foucauldian discourse perspective. The analysis engages with influential authors and concepts, including Harvey, Lefebvre, Healey, Forester, and Flyvbjerg, and seeks to identify paradigmatic shifts and the implications that differing understandings of power have produced in planning theory and practice. The paper highlights the need for an analytical framework capable of bridging the gap between normative theorizing and the empirical configurations of power that shape contemporary urban governance.

Keywords: political power, planning theory, urban development, rationalism, communicative planning

УВОД

Политичка моћ, иако често прикривена, препозната је у теоријама планирања као суштинска компонента урбанистичког планирања. Након деценија перципирања урбанистичког планирања као физичког уређења простора (Taylor, 1998), односно као научно-технократске делатности која је независна од политичког деловања (Sillince, 1986), јачају критике усмерене на политичност (производње) простора (Harvey, 1978; Healey, 1996; Friedmann 1987, Forester, 1989, Flyvbjerg, 1998).

Међутим, савремене критике усмерене су на то да под утицајем неолибералне логике управљања настаје постполитичка конфигурација — стање у којем су кључне одлуке већ донете изван домаћа јавне дебате, а

* Љубица Славковић, истраживач сарадник,
ljslavkovic@novaplanskapraksa.com, ORCID: 0009-0001-6309-2497

грађанско учешће редуковано на формализоване форме консултовања, без стварне моћи да се утиче на стратешке одлуке (Swyngedouw, 2009). Планерска арена се тако поново „деполитизује“, а конфликт, који се разуме као покретач демократије, бива пригушен у име ефикасности и техничке рационалности (Allmendinger & Haughton, 2012; Oosterlynck & Swyngedouw, 2010). Планирање се третира као политички неутрална и стручна активност, чија је улога да оптимизује ресурсе и убрза имплементацију стратегија развоја, често диктираних логиком тржишта и глобалне конкурентности (Swyngedouw, 2009; Allmendinger & Haughton, 2012). Последично, у европским праксама планирања долази до „режимског искључења“ суштински политичких дебата, док се партиципација грађана своди на ограничене формате.

Овај рад има за циљ да критички сагледа на који начин је политичка моћ теоријски артикулисана у урбанистичком планирању, као и да се идентификују главни правци у којима се овај однос концептуализовао – од технократског, преко комуникативног, до фукоовског приступа, и њихов значај за промишљање улоге моћи у урбаном развоју, а самим тим и праксе планирања.

МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП ИСТРАЖИВАЊУ

Рад представља теоријску студију која има за циљ критичко разматрање односа између политичке моћи и урбанистичког планирања кроз еволуцију планерских теорија. Истраживање се заснива на квалитативној анализи секундарних извора, односно релевантне научне литературе која је обликовала и проблематизовала разумевање моћи у оквиру теорија планирања.

У фокусу анализе су три кључна теоријска приступа планирању, укључујући и критичке мисли у односу на које се развијају: (1) технократски и рационалистички приступ, у односу на који представници критичке урбане теорије (као што су Лефевр, Харви и Кастелс (Castells)) преиспитују политичност простора, (2) комуникативна теорија, заснована на Хабермасовој концепцији јавне сфере и комуникативне акције у којој се истичу промишљања аутора као што су Хили, Форестер и други, и (3) Фукоова (Foucault) концепција моћи као односа, дискурса и знања коју у теорији планирања развијају аутори као што је Фливијерг. Избор аутора и концепата (Лефевр, Хили, Форестер, Фливијерг и др.) извршен је на основу њиховог утицаја на научну дебату и заступљености у водећој литератури из области урбанистичког планирања и друштвене теорије.

Циљ методолошког приступа је да се путем критичке анализе и компарације теоријских позиција укаже на то како се различити концепти моћи инкорпорирају у планерску мисао и на који начин то обликује разумевање планирања као политичког процеса. Посебна пажња посвећена је разликама у нормативним и емпиријским основама ових приступа, као и њиховој примењивости у савременим контекстима планирања. На тај начин,

рад настоји да допринесе систематизацији постојећих теоријских токова и понуди основ за будућа истраживања која се баве политичком димензијом планирања у пракси.

ПРЕИСПИТИВАЊЕ ПОЛИТИЧНОСТИ ПРОСТОРА: КРИТИКА РАЦИОНАЛНО-ТЕХНОКРАТСКОГ ПРИСТУПА ПЛАНИРАЊУ

Преиспитивање урбанистичког планирања као дисциплине зависне од политичког и друштвено-историјског контекста се јавља још педесетих и шездесетих година XX века (Faludi, 1973; Taylor 1998), а јача са критикама које се јављају развојем урбане социологије и урбане географије и њиховим продором у теорије планирања шездесетих и седамдесетих година двадесетог века (Gerber & Debrunner, 2022). Међу најистакнутијим мислиоцима је Анри Лефевр који уводи промишљање „производње простора“ као „друштвеног производа“ и сматра да простор „није произведен само од стране снага и односа производње и својине; он је такође и политички производ, производ административне и репресивне контроле, производ односа доминације и стратегија одређених у државном врху“ (Lefebvre, 2009, 219).

Увођењем појма „права на град“, Лефевр проширује разумевање простора од датог ка произведеном, и то кроз друштвене односе (Lefebvre, 1968). Истовремено, Дејвид Харви, Мануел Кастелс и други ауторитети друштвене теорије сагледавају простор као експресију историјског тренутка у коме се налази одређено друштво (Castells, 1977), у коме просторне друштвене праксе никада нису неутралне, већ изражавају неку врсту класног или друштвеног садржаја једнако као што изражавају класну или друштвену борбу (Harvey, 1992). Како то сумира Лефевр, друштвена теорија седамдесетих година, са ова три ауторитета на челу, окреће се ставу да је „(друштвени) простор [је] (друштвени) производ“, односно да је *простор политичан* (Lefebvre, 1992, 26).

Почетком осамдесетих година прошлог века јача критика рационалног и традиционалног концепта, којима је фокус на физичком аспект планирања и „објективном“ експертском доношењу одлука при чему се занемарује улога политичког деловања и моћи у одлучивању (Taylor, 1998). У дискусију о планирању продиру неомарксистичка критика политичке економије и Хабермасова критичка теорија (Healey, McDougall, & Thomas, 1982). Критичка теорија немачког социолога и филозофа Јиргена Хабермаса, која настаје под окриљем другог таласа „Франкфуртске школе“, доприноси друштвеној теорији тиме што је усмерава на политичку теорију, а нарочито на питање моћи унутар комуникације (Habermas, 1986).

Хабермас преузима и развија идеју комуникативне моћи Хане Арент да би указао на то како се политичка и административна моћ легитимишу путем јавног дискурса, односно да је комуникативна моћ израз политичке аутономије грађана (Habermas, 1986). Како Хабермас тумачи, Макс Вебер (Max Weber) је дефинисао моћ, *Macht*,

као могућност наметања нечије воље на понашање других. Насупрот томе, Хана Арент посматра моћ као способност слагања, у неспутаној комуникацији, око заједничког циља деловања. Хабермас брани тумачење Хане Арент да фундаментално феномен моћи није у инструментализацији туђе воље као у Веберовом схватању, већ да је у формирању заједничке воље, кроз комуникацију усмерену ка постизању договора (Habermas, 1977).

УСПОН КОМУНИКАТИВНЕ ТЕОРИЈЕ И КРИТИЧКИ ОСВРТ КРОЗ ПРЕИСПИТИВАЊЕ УЛОГЕ МОЋИ

Под утицајем ових критика, крајем осамдесетих година XX века, Форестерова књига *Planning in the face of power* обележава почетак комуникативног обрта у теорији планирања (Versteeg & Hajer, 2010). Форестер поставља планерску праксу у шири друштвени контекст, нарочито у односу на моћ која се манифестује кроз различите карактеристике друштва и друштвене припадности (Forester, 1989). Поставља питање како планери могу политички да делују, да антиципирају односе моћи, а да ипак делују рационално. Такође, проблематизује и питање утицаја и контроле које организације (институције) имају на обликовање моћи и путање планера.

У теоријским промишљањима јача становиште да је планирање политичка активност која се бави друштвеним и питањима животне средине. Ипак, у пракси остаје доминантан приступ да применом рационалне и научне методологије у изради политика оне постају „саморазумљиве“ и „утемељене“, без да се њихова упоришта и вредности на којима настају доводе у питање (Sillince, 1986, VII). Силинс такву доминантну праксу објашњава потребом политичара и јавности за „бројним илузијама и уверавањима“ које планирање пружа, као и тиме да широко поверење јавности у рационално планирање произилази управо из тога да се његовом применом избегава проблематизовање политичке позадине доношења одлука (Sillince, 1986). Силинс (Sillince, 1986) истиче и да постојеће карактеристике управљања, као што су сукоби међу надлежностима и бирократски конфликти, заправо терају планере у дефанзиву и преузимање техничке улоге — која је у највећој мери илузија.

Фридман на крају миленијума објављује пресек дотадашњег петодеценијског развоја теорије планирања, у потрази за њеном шире прихваћеном дефиницијом (Friedmann, 1998). Истиче значај Форестеровог доприноса и популарности, који има упориште у Хабермасовим теоријским списима о комуникативној акцији. Међутим, као један од основних проблема у теоријском промишљању планирања Фридман истиче амбивалентност теоретичара према моћи и тешкоћу инкорпорирања односа моћи у дискурс планирања (Friedmann, 1998). Узроке проналази у томе што је у рационалној парадигми избегавана дискусија о било каквом облику моћи, осим моћи (снаге) ума. То објашњава тиме да је сва водећа литература на ову тему,

било да је у питању моћ државе, новца или цивилног друштва, потекла из других области, што је водило ка конфликтима с планерском професијом.

Са промишљањем улоге моћи у планирању, развија се и сагледавање различитих типова моћи и начина на који се она инкорпорира у теорије планирања. Фридман, као и Хабермас, наглашава разлику између два типа моћи — оне која присиљава, контролише и ограничава дела других, и оне која омогућава људима да практикују оно што желе, заједно и колективно (Friedmann, 1998; Habermas, 1977). Фридман прву везује за рад Мишела Фукоа, док своја писања везује за други поменути тип моћи — за промишљање тога како планери могу да помогну маргинализованим групама да се афирмишу у свакодневни живот. Од посебног значаја истиче рад Бента Фливбјерга (Bent Flyvbjerg), усмерен на откривање „правих односа моћи у међусобној игри градотворних процеса“ (Friedmann, 1998:252). С фокусом на ове аспекте, Фридман позива теоретичаре планирања да у концептуални оквир теорије планирања укључе односе моћи и њеног омогућавања, и то тако што ће се теорија планирања „утемељити у стварној политици изградње града, признајући да производња урбаног простора подразумева интеракцију супротстављених интереса, а ништа мање важно и растућу снагу организованог цивилног друштва“ (Friedmann, 1998, 253).

Односно, развој критика указује на то да се технократско-рационални приступ показао као непотпун услед искључивања политичке компоненте. Са комуникативним обртом, који нарочито јача у последњој деценији XX века, питање моћи се начелно може посматрати кроз два правца, у односу на филозофско утемељење у коме настаје (Sager, 2005):

1. теоретичари планирања који питање моћи темеље у Хабермасовој теорији комуникативне акције, с фокусом на партиципацију, комуникацију и дијалог (Healey, 1997; Innes, 1995; Forester, 1989; Forester, 1996; Friedmann, 1987)
2. теоретичари планирања који питање моћи темеље у Фукоовом приступу, с фокусом на постављање планирања у реалан (друштвени и политички) контекст, неравномерне односе моћи и улогу коју она има у рационалном приступу планирању (Flyvbjerg, 1998; Flyvbjerg & Richardson, 2002; Hoch, 2007).

Након успона комуникативне теорије, у првој деценији XXI века јачају њене критике. У критичком осврту, Сагер (Sager) истиче зависност развоја теорије планирања од развоја демократије, односно да је теорија планирања развијенија у „демократским земљама“ и да „не би пуно тога остало од различитих теорија планирања када оне не би биле усмерене на ширење демократије“ (Sager, 2005, 1). При томе, Сагер уочава разлике у различитим теоријама планирања у односу на демократске циљеве које заступају (Sager, 2005). Тако тумачи да је синоптично планирање (свеобухватно, рационално) усмерено на поштовање демократских одлука унапређивањем припремне фазе

одлучивања и професионалног квалитета планова који се упућују политичарима. Приступ „неповезане потпуности“ (*disjoint incrementalism*) (Petovar & Vujošević, 2008) усмерен је на плурализам и супротстављање интереса и омогућавања да сваки интерес има свог „заштитника“, док заступничко планирање тежи томе да и депривилеговане и слабе групе имају свог глас у политичком процесу одлучивања. Фокус комуникативног планирања (тј. критичког прагматизма) је на смањивању простора за манипулацију и других репресивних стратегија моћи у процесу планирања, тиме што се расветљавају и супротстављају поремећаји у комуникацији, и тежи се широкој партиципацији и дијалогу (Sager, 2005). Утемељена на Хабермасовој теорији комуникативне акције, у комуникативној теорији планирања је тежа на идеализованом политичком амбијенту, са једнаким могућностима за заступање различитих интереса. Водећа критика је да се на тај начин занемарује стварни аспект политичких арена, које махом нису подручја једнаких шанси.

ФУКООВСКИ ОБРТ: МОЋ КАО КОНТЕКСТУАЛНА КАТЕГОРИЈА

Док комуникативна теорија у планирању јача махом на темељу Хабермасових становишта, почетком XXI века долази до „фукоовског обрта“ и увођења расправе о „тамној страни планирања“ (Petovar & Vujošević, 2008), којом се проблематизује употреба Хабермасове комуникативне теорије у теорији планирања ради разумевања улоге моћи (Flyvbjerg & Richardson, 2002). Флиvbјерг и Ричардсон истичу да је оснаживање критичке парадигме усмерене на Хабермасову комуникативну рационалност планирања у порасту, управо због тога како она третира питање моћи у реалним политичким аренама, а пре свега утицај капитала (Flyvbjerg & Richardson, 2002). Сматрају да није могуће „поправити“ препреке у Хабермасовој парадигми критиком њених појединих аспеката, већ да је целокупан третман моћи у комуникативној теорији упитан, управо због природе саме теорије.

Према Флиvbјергу и Ричардсону, комуникативна теорија не успева да адекватно обухвати улогу моћи у планирању, што производи теорију која није утемељена у стварном свету, а самим тим не може бити ни основ за постизање промена и деловања (Flyvbjerg & Richardson, 2002). Сматрају да су теоретичари који су уочили мањкавости Хабермасовог приступа и комуникативне теорије у расветљавању улоге моћи, као што су Хили и Хилиер, покушали да такво „слепило према моћи“ надоместе комбиновањем Фукоове мисли с Хабермасовим приступом. Међутим, истичу да се такве мањкавости комуникативне теорије не могу „поправити“ тиме што ће се укрстити с Фукоовим полазиштима. Сматрају да се та два приступа не могу комбиновати због тога што, суштински, Хабермасов приступ тежи томе да се моћ *уклони* из фокуса планера и теоретичара.

Флиvbјерг и Ричардсон мањкавост Хабермасовог приступа виде у, како наводе, утопизму, смештању у идеални свет комуникације и једнаких позиција моћи, у коме сунегативни

и искривљујући аспекти моћи уклоњени (Flyvbjerg & Richardson, 2002). Фридман је такав идеал „савршене политике“ (*perfect polity*) поредио са академском наставом, што није контекст у коме се одвија планирање и *Realpolitik* (Friedmann, 1987). Узроке такве мањкавости Флиvbјерг и Ричардсон уочавају у недостатку усаглашености између идеала и стварности, намера и тога како се оне спроводе, што је укорено у недовољном разумевању моћи (Flyvbjerg & Richardson, 2002). Односно, да је фундаментална политичка дилема у Хабермасовом размишљању у томе што нам „он описује утопију комуникативне рационалности, али не и како до ње доћи“ (Flyvbjerg & Richardson, 2002, стр. 5). Сматрају да је Хабермасов приступ једностран, и да га карактеришу нормативност и процедуралност, отуђен од стварног дискурса, суштинских етичких вредности, културних и идентитетских подела и разлика, и од тога како да комуникативна рационалност добије упориште у суочавању са снажним некомуникативним силама. Према њиховом схватању, уколико је циљ теоретичара планирање које је ближе Хабермасовом идеалном свету, демократичнијем, ослобођеном доминације и са јаким цивилним друштвом, први задатак није у томе да разумеју утопију комуникативне рационалности, већ да разумеју „реалности моћи“ (Flyvbjerg & Richardson, 2002, 8). Флиvbјерг и Ричардсон се у томе окрећу Фукоовом учењу.

Уместо тежње да се моћ измести из планирања, Флиvbјерг и Ричардсон прибегавају алтернативном приступу њеног прихватања – разумевању продорне природе моћи, продуктивног и деструктивног потенцијала (Flyvbjerg & Richardson, 2002). У таквом приступу, теорија је директно усмерена на политике које настају на сукобима моћи различитих интереса, где се знање и истина оспоравају, а конфликти су у средишту рационалности планирања. Флиvbјерг то назива *realrationalität*, рационалношћу „стварног живота“, у којој се фокус помера са онога шта *би требало* да буде, на оно шта се *стварно ради* (Flyvbjerg, 1996). Флиvbјерг и Ричардсон у томе виде снагу Фукоове мисли, за кога је друштвено и историјски условљен контекст најефикаснији бедем против релативизма и нихилизма, и „једино чврсто тло под ногама“ (Flyvbjerg & Richardson, 2002, 10). Такође, сматрају да је Фуко тај који нас подсећа на кључну улогу коју моћ има у обликовању и контролисању дискурса, производњи знања и друштвеној производњи простора. Сматрају да, насупрот Форестеровом тумачењу где је моћ виђена као опресивна и хијерархијска, ако се она тумачи као продуктивна и локална, у њој леже праве прилике за деловање и промену (McNay, 1992, према Flyvbjerg & Richardson, 2002).

За Фукоа је знање кључно и уско испреплетано са моћи, те сматра да је „рационалност контингентна и одређена односима моћи, а не ослобођена контекста и објективна“ (Flyvbjerg & Richardson, 2002, 11), односно да је планирање суштински политички процес, а не научно-технократски. У таквом контексту, Фуко сматра да су читав правни систем и институције подложне манипулацијама и искривљењима моћи, и да је нужна критика институција које нису

неутралне и независне, и то у конкретним односима моћи у специфичним контекстима. За Фукоа, истичу Флибјерг и Ричардсон, пракса и слобода не проистичу из универзалија и теорија, већ из отпора и сталне борбе за моћ, у чијем фокусу је конфликт. Посебно истичу значај Фукоове мисли у томе што наглашава разумевање динамика моћи као предуслова за деловање, јер је свако деловање заправо демонстрација моћи. Док Хабермас тежи неспутаној комуникацији, ослобођеној од искривљења коју демонстрација моћи ствара, Фуко посебно истиче значај тога да се моћ може ограничити само употребом друге моћи, односно да је принуда нужна да би се остварили услови непринуде. Односно, како Флибјерг и Ричардсон истичу – да „не постоји бег од моћи” (Flyvbjerg & Richardson, 2002, 22).

Критике комуникативне теорије односе се на то да је она усмерена на комуникативне елементе планирања, али да иако је комуникација део политике, значајан удео политике се одвија ван комуникативног процеса и деловања. При томе, Флибјерг и Ричардсон сматрају да померање са Хабермаса ка Фукоовој теорији планирања омогућава сагледавање генеалогije стварног планирања у различитим контекстима, а тиме и разумевање планирања у светлу реалних конфликта и контекста (Flyvbjerg & Richardson, 2002). Иако критикују и Хабермасов и Фукоов приступ, први да није утемељен у стварним политичким процесима, други да је сувише усмерен на конкретне специфичности случаја, сматрају да Фукоово сагледавање моћи одражава софистицирано разумевање *Realpolitik* и да је тиме примереније за разумевање праксе планирања.

Флибјерг и Ричардсон (Flyvbjerg & Richardson, 2002) закључују да је фокус модерне теорије планирања на томе „шта би требало да се ради”, а насупрот томе, да бисмо боље разумели шта планирање јесте и које стратегије и методе га могу побољшати, нарочито за оне који теже спровођењу демократске друштвене промене кроз планирање, потребан је поглед на *verita effentuale* – „шта је стварно урађено”. За такав приступ упориште налазе у Фукоовој анализи, насупрот Хабермасовом нормативизму, у чему посебан значај имају моћ и стварни конфликти, сагледани у реалном контексту. Док Хабермас друштвене конфликте разуме као деструктивне и опасне, Фуко сматра да је сузбијање конфликта заправо сузбијање слободе, и да су они неизоставни део реалног света и политичког процеса (Flyvbjerg & Richardson, 2002).

Флибјерг (Flyvbjerg, 2012) супротставља Фукоову перцепцију моћи са неколико традиција које теорија моћи обухвата у друштвеним и политичким наукама (теорије о „моћи у локалној заједници” Роберта Дала (Robert Dahl), Флојд Хантера (Floyd Hunter) и других, теорија о „неодлучивању” и „два лица моћи” Питера Бакарака (Peter Bacharach) и Мортона Бараца (Morton Baratz), тродимензионални концепт моћи Стивена Лукса (Steven Lukes), марксистичка теорија моћи какву развија Никос Пуланцас (Νίκος Πουλαντζάς) и друге). Док теорије

моћи у друштвеним и политичким наукама поимају „моћ као ентитет”, Фуко моћ сагледава кроз појмове њеног конкретног испољавања у стратегијама и тактикама, односно, моћ разуме као односе снага. Док се теоретичари који моћ поимају као ентитет фокусирају на резултате и центар (локус) моћи, Фуко се супротставља схватању по којем је моћ нешто што неко поседује, и истиче да се моћ *врши*. При томе, Флибјерг истиче Фукоово становиште да је могуће и легитимно фокусирати истраживање моћи на одређене јасно дефинисане установе, тј. институције, али да их треба анализирати са становишта односа моћи, и да основну упоришну тачку односа треба пронаћи изван установе, чак и ако се она кристалише у њима (Flyvbjerg, 2012). Односно, Фукоово посматрање моћи усмерено је на појединачне околности и на питање *како* се моћ врши.

Фуко истиче да односи моћи не стоје изван осталих врста односа, као и да се моћ не стиче, отима, дели или чува, већ се она врши, у игри односа неједнакости и покретљивости. Такве неједнакости у односима моћи се морају пратити све до њихових конкретних материјалних испољавања, при чему Фуко, а са њим и Флибјерг, истичу значај истраживања конкретних примера и студија случаја (Flyvbjerg, 2012, 170). Такође, Фуко наглашава да тамо где има моћи има и отпора, односно да је сам отпор део моћи и да без могућности отпора не би постојао ни однос моћи. У складу с наведеним, Флибјерг поставља следећа питања за која сматра да су кључна у разумевању конкретних примера и студија случаја: „Који су најнепосреднији и најлокалнији односи моћи и како они функционишу? Како је активно испољавање моћи у проучаваним односима утицало на могућност будућег испољавања моћи, појачавајући одређене односе на рачун слабљења других? Како су односи моћи међусобно повезани, у складу са којом логиком и стратегијом? Како су ови односи учинили неке логике могућим, а друге немогућим, и како логике подржавају или се супротстављају односима моћи?” (Flyvbjerg, 2012, 170).

Почетком XXI века, Флибјерг истиче јаз између рационалности и моћи, и да се у креирању политика знање третира одвојено од моћи, док заправо моћ кроји знање (Flyvbjerg, 2002). Флибјерг указује на постојање бројне литературе на тему рационалности и моћи, али не и њиховог међусобног односа. При томе, истиче значај Фридмановог закључка да теоретичари планирања треба да се усмере ка преиспитивању моћи у реалном политичком контексту и планирању, насупрот нормативно прописаном. Услед тога, одлучује да свој рад усмери на истраживање сиве зоне између моћи и рационалности и одлучује се за истраживање које није утемељено само у теорији, већ је усмерено ка пракси (Flyvbjerg B., 2002).

Како бисмо разумели праксу планирања и како моћ заиста обликује планирање, тј. знање, али и шта се по том питању може урадити како би се постигле жељене, демократске промене, Флибјерг (Flyvbjerg B., 2002) указује на значај истраживања конкретних студија случаја за разумевање

практике планирања. Закључује да је његово пионирско фронетичко истраживање студије случаја потврдило претпоставку Франсиса Бејкона да је знање моћ, али и да постоји обрнута релација, која је емпијски, за разлику од нормативног, још важнија: „моћ је знање“ (Flyvbjerg, 2002, 361). Односно, моћ дефинише не само концепцију реалности, већ и саму физичку, друштвену, економску и животну стварност, и до таквих увида и сазнања можемо доћи проучавањем реалних студија случаја и улоге коју моћ има у реалном контексту, политици и планирању (Flyvbjerg B., 2002).

ЗАКЉУЧАК

Анализа историјског развоја и теоријских позиција о улози политичке моћи у урбанистичком планирању указује на нужност да се урбанистичко планирање не посматра као неутрална, технократска делатност, већ као суштински политички процес, дубокоусађен у односе моћи и друштвене контексте. Од раног рационалног модела до критичке и комуникативне теорије, преко фукоовских увида, теоријска мисао еволуирала је од стремљења ка објективности ка прихватању конфликта, неједнакости и супротстављених интереса као кључних чинилаца планирања.

Међутим, кључна критика комуникативног приступа, његова утопијска основа и слабост у препознавању стварних односа моћи, наглашава потребу за аналитичким оквиром који integriше емпијски засновано разумевање моћи као релационе, динамичне и контекстуалне категорије. У том смислу, Фукоов и Фливијергов допринос омогућава преусмеравање пажње са питања „шта би требало бити“ ка питању „шта јесте“ у стварним праксама планирања.

С обзиром на то да је питање моћи у планирању суштински утемељено у самој идеји демократског управљања, односно у класичним либералним теоријама у којима се демократија разуме као облик владања чији је задатак да ограничи прекомерну употребу, тј. злоупотребу, моћи (Hamilton, 2012), можемо доћи до питања које Форестер још 1988. године поставља, а то је утицај и контрола које организације (институције) имају на обликовање моћи и путање планера. Док је формална законитост одлука често недовољна за изградњу јавног поверења, легитимитет планирања све више зависи од транспарентности процеса, односа моћи који га обликују и могућности учешћа у одлукама које погађају заједнице. Тако долазимо до кључног питања: шта заправо чини одлуке у планирању легитимним, и у којој мери институције поседују (или губе) капацитет да посредују различите интересе на демократски начин?

У овом смислу, промишљање политичке моћи у планирању захтева не само аналитичку деконструкцију теоријских модела, већ и истраживање институционалних пракси, механизма искључења и начина на које се моћ спроводи, прикрива или оспорава. Стога, можемо закључити, планирање није само техника просторне организације,

већ арена политичког сукоба, у којој се одвијају борбе за признање, контролу ресурса и дефинисање легитимног ауторитета. Управо у тој арени, у прелому између легалног и легитимног, леже нови изазови и могућности за критичку трансформацију савременог планирања.

РЕФЕРЕНЦЕ / BIBLIOGRAPHY

- Allmendinger, P. and Houghton, G., 2012. Post-political spatial planning in England: A crisis of consensus? *Transactions of the Institute of British Geographers*, 37(1), 89–103.
- Castells, M., 1977. *The urban question: A Marxist approach*. London: Edward Arnold.
- Faludi, A., 1973. *Planning theory*. Oxford: Pergamon Press.
- Forester, J., 1989. *Planning in the face of power*. Berkeley: University of California Press.
- Forester, J., 1996. Argument, power, and passion in planning practice. In: S. Mandelbaum, L. Mazza and R. Burchell, eds. *Explorations in planning theory*. New Brunswick, NJ: Center for Urban Policy Research, Rutgers University, 241–262.
- Friedmann, J., 1987. *Planning in the public domain: From knowledge to action*. Princeton: Princeton University Press.
- Friedmann, J., 1998. Planning theory revisited. *European Planning Studies*, 6(3), 245–253.
- Flyvbjerg, B., 1998. *Rationality and power: Democracy in practice*. Chicago: University of Chicago Press.
- Flyvbjerg, B. and Richardson, T., 2002. Planning and Foucault: In search of the dark side of planning theory. In: P. Allmendinger and M. Tewdwr-Jones, eds. *Planning futures: New directions for planning theory*. London and New York: Routledge, 44–62.
- Gerber, J.D. and Debrunner, G., 2022. The limits of planning: Insights from planning theory and practice. *Planning Theory*, 21(2), 189–207.
- Habermas, J., 1977. Hannah Arendt's communications concept of power. *Social Research*, 44(1), 3–24.
- Habermas, J., 1984. *The theory of communicative action, Vol. 1: Reason and the rationalization of society*. Translated by T. McCarthy. Boston: Beacon Press.
- Habermas, J., 1986. Hannah Arendt's communicative concept of power. In: S. Lukes, ed. *Power*. Oxford: Blackwell, 75–93.
- Hamilton, A., 2012. *The Federalist papers*. New York: Dutton/Signet.
- Harvey, D., 1978. The urban process under capitalism: A framework for analysis. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2(1–4), 101–131.
- Harvey, D., 1992. *The condition of postmodernity: An enquiry into the origin of cultural change*. Oxford and Malden: Blackwell Publishers.
- Healey, P., 1996. The communicative turn in planning theory and its implications for spatial strategy formation. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 23(2), 217–234.
- Healey, P., 1997. *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*. London: Macmillan.
- Healey, P., McDougall, G. and Thomas, M., 1982. Theoretical debates in planning: Towards a coherent dialogue. In: P. Healey, ed. *Planning theory: Prospects for the 1980s*. Oxford: Pergamon Press, 5–22.
- Hoch, C., 2007. Pragmatic communicative action theory. *Journal of Planning Education and Research*, 26(3), 272–283.
- Innes, J.E., 1995. Planning theory's emerging paradigm: Communicative action and interactive practice. *Journal of Planning Education and Research*, 14(3), 183–190.
- Lefebvre, H., 1968. *Le droit à la ville*. Paris: Anthropos.
- Lefebvre, H., 1992. *The production of space*. Oxford and Cambridge: Blackwell.
- Lefebvre, H., 2009. *State, space, world: Selected essays*. Edited by N. Brenner and S. Elden. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- McNay, L., 1992. *Foucault: A critical introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Oosterlynck, S. and Swyngedouw, E., 2010. Noise reduction: The postpolitical quandary of planning. *Environment and Planning A*, 42(7), 1577–1594.
- Petovar, K. and Vujošević, M., 2008. Koncept javnog interesa i javnog dobra u urbanističkom i prostornom planiranju. *Sociologija i prostor*, 46(1), 23–51.
- Sager, T., 2005. Communicative planners as naïve mandarins of the neo-liberal state? *European Journal of Spatial Development*, 3(8), 1–9.
- Sillince, J.A.A., 1986. *A theory of planning*. Aldershot: Gower.
- Swyngedouw, E., 2009. The antinomies of the postpolitical city: In search of a democratic politics of environmental production. *International Journal of Urban and Regional Research*, 33(3), 601–620.
- Taylor, N., 1998. *Urban planning theory since 1945*. London: SAGE.
- Versteeg, W. and Hajer, M., 2010. Is this how it is, or is this how it is here? Making sense of politics in planning. In: J. Hillier and P. Healey, eds. *The Ashgate research companion to planning theory: Conceptual challenges for spatial planning*. Farnham: Ashgate, 106–120.